

Sürgünde Edebiyat: Daimi Bir Sürgün Namık Kemal ve Varoluş Mücadelesi

Literature in Exile: Namık Kemal as a Permanent Exile and Struggle for Self-Expression

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Orcid ID: 0000-0003-1013-5278

ÖZET

Edebiyat tarihimizin Batılılaşma sürecindeki sembol şahsiyetlerinden biri olan Namık Kemal; edebiyat alanındaki üretken kimliğinin yanı sıra politik tutumu, haksızlığa başkaldıran tavrıyla da toplumsal ve politik tarihimizde önemli bir yer edinmiş çok yönlü bir sanatçıdır. Bütün ömrünü vatan, millet, hürriyet ve meşrutiyet gibi temel değer ve meselelerin çözümüne adanmış, bu uğurda da her türlü baskıyı ve sürgünü göze almış müstesna bir şahsiyettir.

Türk edebiyatında sürgün denilince akla gelen ilk isim şüphesiz Namık Kemal'dir. Kırk sekiz yıllık ömrünün önemli bir kısmını sürgünde yaşamış olan sanatçının gençlik yıllarında zorunlu memuriyetten kaçıp Paris ve Londra ile başlayan sürgünlüğü daha sonra zorunlu sürgün ve memuriyetlerle Gelibolu, Magosa, Midilli, Rodos, Sakız gibi yerlerde devam etmiştir.

Namık Kemal, ömrünü önemli kısmını sürgünlerde geçirmiş bir sanatçı ve dava adamı olmasına rağmen sürgünü trajik bir hale dönüştürmekten ziyade bu durumu fırsata dönüştürmeyi başarmış, varoluş mücadelesi vermiş, içinde bulunduğu şartların üstesinden gelebilmiş, sürgünde kaleme aldığı eserleriyle Türk edebiyatına önemli katkılar sunmuş ve yön vermiştir. Bu çalışma, sanatçının sürgün hayatına ve bu sürgün duraklarındaki edebi üretimine odaklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sürgün, Türk Edebiyatı, Namık Kemal, Paris, Londra, Gelibolu, Magosa, Midilli, Sakız

ABSTRACT

Namık Kemal is one of the symbolic figures in the Westernization process of Turkish literary history and in addition to his productive identity in the field of literature, he is a versatile artist who has an important place in our social and political history with his political attitude and his attitude of rebellion against injustice. He is an exceptional person who has devoted his whole life to the solution of fundamental values and issues such as homeland, nation, freedom, and constitutionalism and risked all kinds of oppression and exile for this cause.

Namık Kemal is undoubtedly the first name that comes to mind when exile is mentioned in Turkish literature. The artist, who lived a significant part of his forty-seven-year life in exile, escaped from compulsory civil service in his youth and at that time his exile started in Paris and London, and then continued as compulsory exile and civil service in places such as Gelibolu, Magosa, Midilli, Rodos, Sakız.

Although Namık Kemal was an artist and believer who spent most of his life in exile, he succeeded in turning the exile into an opportunity rather than turning it into a tragic one, struggled for existence, overcame the conditions he was in and made significant contributions to Turkish literature with the works he wrote in exile. This study focuses on the artist's exile life and his literary production in the mentioned exile stops.

Keywords: Exile, Turkish Literature, Namık Kemal, Paris, London, Magosa, Midilli, Sakız

GİRİŞ

Sürgünlük, sürgün olma hali insanlığın en acılı serüvenlerinden biridir. Bireyi içinde bulunduğu toplumdan, yaşadığı mekândan zorunlu bir şekilde koparmaya ve ayırmaya sebep olur. Bu bakımdan trajik bir şekilde başlar ve insanın doğup büyüdüğü mekânla arasında tamir edilemez

yaralar bırakır. İnsanlık tarihi kadar eski olan sürgün kavramı, her çağda, her dönemde farklı sebepler üzerine oluşmuş veya oluşturulmuştur. “Sürgün, toplumda bir kimse veya zümrenin toplumun içinde yalnız bırakılması ve yerinden uzaklaştırılması ya da toplum dışına çıkarılması” (YTA, 1985: 3786) olarak tanımlanabilir. Çoğu zaman bireyin toplumla, siyasi erkle, devletle savaşından doğan sürgün olma hali, bazen bir dışsal zorunluluktur bazen de bireyin kendisine ve çevresine yabancılaşması sonucu oluşur. Tüm insanlık tarihinin en eski mitolojik anlatılardan bu yana insanlığın sürekli yer değiştirmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu terk etmenin sebepleri de her çağda farklılık arz etmiş, sonuçları ise genellikle sürgünün yaşadığı suçluluk duygusu ile ifade edilmiştir. Örneğin insanlığın ilk sürgün deneyimi olan Âdem ile Hava hikâyesinde de benzer bir durum söz konusudur. Cennetten kovulma ve bu kovulmanın yarattığı suçluluk duygusu ilk sürgün deneyimidir. Daha sonraki birçok mitolojik anlatıda da bu anlatıya benzer sürgün motifleri ile karşılaşırız.

Sürgün kavramı her düşünce, inanç, tutum ve bakış açısına göre de değişen bir durumdur. “Siyasi, sosyal, ahlaki vb. sebeplerin yanı sıra dinî-tasavvufî ve varoluşçu felsefeler göz önünde bulundurulduğunda insanın dünyaya gönderilişi ve burada yaşadıklarını da sürgün kavramı etrafında düşünmek mümkündür” (Timur, 2012: 11). Bu sebeple sürgün kavramı sadece bir toprak parçasından kopuşu değil, insanlığın ontolojik durumunu sorgulamasından, bireyin yaşadığı topluma yabancılaşmasına kadar çok geniş bir alana tesir etmektedir.

Diğer taraftan “sürgün bir kriz olduğu kadar, gelişimi ve değişikliği mümkün kılacak ikinci bir şans da olabilir” (Altzinger, 2014: 78). Kişinin yeni şartlarda, yeniden var olmasına ve yeni ideallere sarılmasına da olanak tanır. Cioran da “Sürgünün Yararları” adlı yazısında; “sürgündeki birinin, her şeyden el etek çekmiş, inzivaya çekilip ortadan kaybolmuş, sefaletlerine ve bir köşeye itilmesine ses çıkarmamış birine benzetilmesinin haksızlık” (Cioran, 2020: 53) olduğunu ifade eder. Oysa sürgüne gönderilmiş kişide içinde bulunduğu durumu fırsata çevirecek, unutulup gitmesini engelleyecek yüksek bir arzu ve istek depresir. Cioran sürgünün bu durumunu; “dikkatlice incelendiğinde onda bir muhteris, düş kırıklığına uğramış bir saldırgan, hırçın bir fatih görülür” (Cioran, 2020: 53) şeklinde tarif eder. Çünkü sürgünle birçok şeyini yitiren insanın kendisini tekrar hatırlatacak bir alana yönelmesi yüksek ihtimaldir. Nitekim Dünya edebiyatı böyle örneklerle doludur. Dante, Kavafis, Victor Hugo, Julio Cortázar, Gabriel Garcia Marquez, Pablo Neruda gibi sanatçılar sürgün olarak gittikleri yerlerde Dünya edebiyatını da derinden etkileyecek önemli eserler vererek hem kendilerini hatırlatmayı başardılar hem de Dünya edebiyatına önemli eserler bıraktılar.

Türk edebiyatı da sürgün açısından zengin bir geçmişe sahiptir. Özellikle Osmanlı Devleti’nde sürgün, yaygın bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanmıştır. “Osmanlı Devleti kendinden emin olduğu dönemlerde, mensuplarından sâdır olan tepki ve eksikliklere daha hoşgörülü yaklaşırken özellikle Gerileme ve Duraklama dönemlerinde hem bu sürgünler sayıca artmış hem de daha önceki dönemlerde hiçbir zaman sürgün sebebi olmayacak küçük meseleler için bile yönetici ve sanatçılar sürgüne gönderilmeye başlanmıştır” (Durmuş, 2012: 9). Osmanlı’da sürgün kavramı için yaygın olarak “nefy” veya “nefy ü tağrîb” ifadeleri kullanılırken sürgün yerine “menfâ”, sürgüne gönderilen kişiye ise “menfi” denilmektedir.

Osmanlı’da sürgün esas itibarıyla fikirleri veya eylemleriyle tehlike arz eden bireyi merkezden uzaklaştırmaktır. Çünkü “sürgünde asıl amaç, devletin siyasi yapısı ne olursa olsun sakıncalı olan kişilerin ceza amacıyla yerlerinden edilip gözden uzak tutulması ve böylece yabancı diyarlarda etkisiz hale getirilmesidir” (Acehan, 2011: 13). Bu bağlamda Osmanlı’da başlayan bu uygulama Cumhuriyet yıllarında da devam ettirilmiş, birçok aydın, sanatçı, siyasetçi çeşitli sebeplerle genellikle merkezden çok uzak ve az gelişmiş yerlere sürgüne gönderilmiştir. Türk edebiyatında Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Hüseyin Cahit Yalçın, Süleyman Nazif, İsmail Safa, Mehmet Rauf, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Yusuf Akçura, Refik Halit Karay, Mehmet Akif Ersoy, Nazım Hikmet, Hüseyin Nihal Atsız, Aziz Nesin, Nurettin Topçu, Ataol Behramoğlu, Sevgi Soysal gibi isimler sürgüne giden sanatçılardan bazılarıdır. Şunu da

belirtmek gerekir ki bu sanatçılardan bazıları bizzat devlet eliyle zorunlu sürgüne tabi tutulurken bazıları ise değişen siyasi ortam, can ve mal güvenliği tehlikesi, düşüncelerini özgürce sunabilecekleri ortamın var olmaması gibi çeşitli sebeplerden dolayı anavatanı veyahut yaşadıkları şehri terk etmek durumunda kalmışlardır.

1. Daimi Bir Sürgün: Namık Kemal

Türk edebiyatında sürgün denilince akla gelen ilk isim şüphesiz Namık Kemal'dir. Edebiyatımızın Batılılaşma sürecindeki sembol şahsiyetlerinden biri olan Namık Kemal, edebiyat alanındaki üretken kimliğinin yanı sıra politik tutumu, haksızlığa başkaldıran tavrıyla da toplumsal ve politik tarihimizde önemli bir yer edinmiş çok yönlü bir sanatçıdır.

N. Kemal, şiirle başladığı edebi hayatını roman, tiyatro, eleştiri, mektup gibi türlerde verdiği eserlerle genişletmiş, edebiyatla yetinmeyip üretim becerisini geniş bir sahaya yaymış, çevirmenlik, gazetecilik, tarih yazımı gibi farklı alanlarda da önemli çalışmalar yapmış ve kısacık ömrüne onlarca eser sığdırmış çok üretken bir sanatçıdır. Kırk sekiz yıllık ömrünü, Tanzimat Fermanı'nın da özünü teşkil eden; "insan hak ve hürriyetinin korunması", yurtseverlik, hürriyet, millet kavramlarına bağlı bir Tanzimat Devri aydını olarak geçirmiş, Tanpınar'ın deyimiyle; "kayıtsız ve şartsız fikirlerinin adamı" (Tanpınar, 2011: 218) olarak yaşamış ve savunduğu değerler için de bedel ödeyip sürgüne gönderilmekten çekinmemiş, cesur ve gür sesli bir edebi şahsiyettir.

Osmanlı'nın değişimi, Batılılaşmayı, meşruti yönetimi şekilden ibaret gören tavrını şuurlu bir eyleme dönüştüren ve ona büyük ölçüde mana kazandıran kişi N. Kemal'dir. Tanzimat'la başlayan yenileşme sürecimizin ateşleyicisi ve öncüsü Şinasi olmakla birlikte bu sürecin en aktif, üretken ve çok yönlü karakteri N. Kemal'dir. Bu bakımdan Tanpınar'ın "yenilik hareketine bütün bir millî hayata şâmil olan bir mâna vermiş" (Tanpınar, 2011: 217) kişisi olarak onu işaret etmesi de bunun göstergesidir. Bütün bu aksiyon dolu yaşamı, savunduğu değerler, siyasi görüşleri, yazdığı yazılar ve eserleri sebebiyle Kemal; kimi zaman sürgün cezasına çarptırılmış, kimi zaman uzak diyarlara devlet görevlisi olarak gönderilerek merkezden uzaklaştırılmış, kimi zaman da cezalandırılacağını düşünüp İstanbul'dan kaçmak durumunda kalmıştır. Bütün bu sürgünler, zorunlu görevlendirmeler ve kaçışların neticesinde Namık Kemal, gittiği/gönderildiği her yerde sürgünü bir fırsata çevirip birçok çalışma yapmış ve edebiyatımıza önemli eser kazandırmıştır. Bu bakımdan Kemal için sürgün bir ceza olmakla birlikte yazarın bu cezayı bir ödüle dönüştürdüğü, pes etmediği, bu sürgün yıllarında edebiyatımıza önemli katkılarda bulunduğunu görmekteyiz.

Diğer yandan Kemal için artık alışılmış bir durum olan sürgün, ailesi ve eşi Nesime Hanım için büyük bir çiledir. Eşi, Kemal her sürgüne gönderildiğinde onun affi için birkaç kez arz-ı hal yazıp padişah yolu gözlemiştir. Kuntay, Nesime Hanım'ın içinde bulunduğu durumu şu sözlerle ifade eder: "Kemal, divan şairliğini bırakıp gazete muharriri olduğu günden itibaren Nesime Hanım'ın bedbahtlığı başladı. Üç gazete, Nesime Hanım için üç musibet oldu: Tasvir-i Efkâr, Hürriyet, İbret" (Kuntay, 2019: 311). Ayrıca Neriman Hanım evliliklerinin ilk yıllarından itibaren yaşadıkları yoğun ve stresli hayatın etkisiyle sık sık hastalanır. Sinir nöbetleri geçirir. Sağlığı bozulur. "Gurbet, hapis, zindan, sürgün diye dört kelimeye ömrünün yarısı taksim edilen ihtilalcinin karısına yapacak iki şey kalmıştı: İlaç ve ibadet! Nesime Hanım da öyle yapıyordu: Ya ilaç içiyor, ya namaz kılıyordu" (Kuntay, 2019: 311).

Bu bakımdan Namık Kemal için sürgün her ne kadar sıradanlaşan bir duruma dönüşse de aile birliğinin bozulması, eşinin ve çocuklarının sürgün sebebiyle yaşadıkları, ayrı kalmalar ve bunun yarattığı problemler sanatçının sağlıklı ve düzenli bir aile birliği kurmasında büyük engel teşkil etmiştir.

1.1. İlk Kaçış/Sürgün: Paris ve Londra Yılları

Namık Kemal'in Paris'e kaçıışı ve orada yaşadığı sürecin daha iyi anlaşılması için bu kaçışa ortam hazırlayan dönemin İstanbul'unun kültürel ortamına ve Kemal'in bu süreçte yaşadıklarına kısaca değinmemiz gerekir.

Kemal, dedesi Abdüllâtif Paşa'nın idari görevleri sebebiyle Afyon, Kütahya, İstanbul, Lazistan, Kars, Sofya, Edirne gibi vilayetleri dolaştıktan sonra İstanbul'a yerleşir. İstanbul'a yerleşen Namık Kemal'in önünde "edebî ve ilmî iki muhit karşısında bulunmuştur: Eskiler ve yeniler" (Bolayır, 1992: 32). Öncelikle eski edebiyatı devam ettirenlerin arasına karışan Kemal, Encümen-i Şuara Topluluğu içerisinde yer edinir. Daha sonra İstanbul'a gelişinin beşinci yılında birçok yönden yeniliğin temsilcisi olarak adlandırılan Şinasi ile tanışır ve bu tanışma onun düşünce ve sanat hayatını birçok yönden değiştirmeye başlar. Şinasi ile tanışıncaya kadar daha çok klasik edebiyatın etkisinde ve birçok yönden geleneksel bir bakışa sahip olan Kemal'in Şinasi ile tanıştıktan sonra Batı medeniyeti ve kültürünü öğrenmeye yöneldiği görülmektedir.

Tercüme Odası'nda daha çok Leskofçalı Galip'in etkisinde kalan ve klasik edebiyatın etkisinde şiirler kaleme alan Kemal, Tasvir-i Efkâr Gazetesi ile birlikte "Şinasi'nin yaktığı ocaktan yüzüne vuran bir fecirle (aydınlıkla) çalışan inkılap işçisi" (Kuntay, 2019: 35) olma yolunda ilerlemeye başlar. Şinasi ile birlikte Namık Kemal'in sadece edebi macerası değil, yaşam öyküsü de birçok yönden değişir. Fransızca öğrenmeye başlayan Kemal, Tasvir-i Efkâr'da edebi içerikli makalelerin yanı sıra sosyal ve siyasi konular içeren birçok makale kaleme almaya başlar. Voltaire, Montesquieu, Victor Hugo gibi Batılı düşünür ve sanatçıları okumaya koyulur. Diğer yandan gazetede yazıları ile iktidarın da dikkatini çeker. Şinasi'nin çeşitli sebeplerle Avrupa'ya kaçmasından bir müddet sonra Tasvir-i Efkâr'daki etkili yazar olarak ön plana çıkmaya başlayan Kemal'in "Kolera salgını meselesi, şehir işleri, maarif, bazı sosyal müesseselerin durumu, maliyenin ıslahı gibi hususlar" bu dönemdeki gazete yazılarının esas konularını teşkil eder. Özellikle Fransa'da bulunan Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunun Fransızcadan Türkçeye çevrilip İstanbul sokaklarında dağıtılması, bu mektubun Jön Türkleri ön plana çıkarması padişahın ve hükümetin Kemal'e bakışını değiştirir. Ayrıca yazılarında siyasî rejim, idare tarzı, millet meclisi gibi meselelere fazlasıyla odaklanmaya başlayan ve Genç Osmanlılar hareketine katıldığı aşikâr olan Kemal'in, Muhbir Gazetesi'nde yazan Ziya Paşa ve Ali Suavi ile birlikte "Girit Meselesi", "Şark Meselesi", "Jön Türkler" ile ilgili yazıları ve düşünceleri sebebiyle dönemin hükümeti Muhbir Gazetesi'ni kapatırken Ali Suavi Kastamonu'ya tevkif edilir. Ziya Paşa Kıbrıs Mutasarrıflığı için görevlendirilirken Namık Kemal ise muharrirlikten men edilir ve İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenir. Önce memuriyet rütbesi yükseltilen ve ardından Erzurum'a vali muavini olarak görevlendirilen Namık Kemal, çeşitli bahaneler uydurarak Erzurum'a hareketini iki hafta kadar geciktirir. Nitekim bu iki hafta sonunda Ziyâ Paşa ile birlikte, Mustafa Fazıl Paşa'nın davet mektubu ile Courier d'Orient gazetesine çağrılır. M. Fazıl Paşa mektubunda bu gençleri davet ederken onlara bütün ihtiyaçlarının kendisi tarafından karşılanacağını teminatını da verir:

"Vatanın saadet ve selametine kaleminizle hizmet etmek zamanıdır... Sizi, bu hizmeti ifa için Paris'e davet ediyorum... Hepimizi ve beraber getirmeye lüzum gördüğünüz erbabı kalemi hamiyeti iktidar edecek [geçindirecek] kadar param var ve emrinize müheyyadır" (Kuntay, 2019: 270).

Courier d'Orient gazetesi Fransa'da Yeni Osmanlılar adına yayın yapan bir gazetedir ve gazetenin ihtiyaçlarını önemli ölçüde Mustafa Fazıl Paşa karşılamaktadır. Bu daveti kabul eden Namık Kemal ve Ziya Paşa 17 Mayıs 1867'de gazetenin patronu ve başmuharriri Giampiétri'nin yardımıyla Fransa'ya kaçarken Kastamonu'da bulunan Ali Suavi de yine aynı kişinin yardımıyla oradan Paris'e kaçır ve bu üç arkadaş Marsilya limanına indikten sonra oradan Paris'e geçerler ve orada tekrar bir araya gelirler.

Kemal'in Paris'e kaçıışı zorunlu bir kaçıştır. Hükümet onun İstanbul'da kalmasını tehlikeli bulduğundan yazarın önünde Erzurum'a vali muavini olarak gitmek ve Paris'e kaçmak gibi iki seçenek vardır ve o ikinci seçeneğe yönelerek Paris'e kaçır. Böylece zorunlu resmi bir sürgüne tabi tutulmaktansa Paris'e kaçarak gönüllü bir sürgüne doğru yol alır.

Kemal'in Paris yıllarında ona destek olan ve onu yönlendiren kişi Mustafa Fazıl Paşa'dır. Aslında Kemal Paris'e gittiği gibi ilk ziyaret ettiği kişilerin başında Şinasi gelir; ancak "Şinasi'nin Yeni Osmanlılar'a karşı gösterdiği çekingen ve mesafeli tavrı yüzünden Paris'te Nâmık Kemal ile üstadı arasında eski münasebet devam etmez" (Akün, 2006: 365). Bu arada Paris'e kaçan sadece Kemal değildir. Aynı dönemde Paris; "Kayazade Reşat Paşa, Nuri Bey, Ağâh Efendi, Kâni Paşazade Rifat Paşa, Mehmet Bey, Hüseyin Vasfi Paşa, Ziya Paşa, Ali Suavi" (Kuntay, 2019: 314)¹ gibi dönemin genç aydın ve siyasetçilerinin buluşma mekânı olmuştur.

Kemal'in Paris dönemi kısa sürer. Sanatçı, bu sürede Paris'in edebiyat ortamıyla çok sıkı ilişkiler geliştiremez. Kuntay'ın tespitiyle Alexander Dumas (Dûma Pere) dışında görüştüğü edebiyatçı yoktur. Kemal'in Paris'te olduğu yıllarda Victor Hugo Jersey'de olduğundan onunla görüşme imkânı bulamamıştır. Aynı zamanda Kemal'in bu dönemde bir edebiyatçı olmaktan ziyade gazeteciliğe merak saldığı açıktır. Hatta bunun için Emile Accolas adlı bir hukuk hocasından hukuk dersleri alır. Bu dönemde Ebüzziya Tevfik'e yazdığı mektupta şunları ifade eder: "Hukuk okuyorum; artık bir değil, beş gazete çıkarabilirim" (Kuntay, 2019: 274).

Kemal ve arkadaşları Paris'e geldikten bir ay sonra Sultan Abdülaziz'in Fransa'daki Toulon şehrinin ziyareti sebebiyle Fransa hükümeti bu Genç Osmanlıların ülkeyi terk etmesini ister ve 27 Haziran 1867'de bu gençlerin hepsi başka bir ülkenin yoluna tutar. Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ağâh Efendi Londra'nın yolunu tutarken Kâni Paşazade Rifat ise Brüksel'e yerleşir. Kemal, Ali ve Fuat Paşalar'la yıldızı barışmadığı için Sultan Abdülaziz döneminin bir başka dışlanmış devlet adamı Mustafa Fazıl Paşa'nın davetiyle Paris'e gelir; ancak Fransa'ya gelen padişah, Mustafa Fazıl Paşa'yı affeder ve onu İstanbul'a çağırır. Bu gelişmeden sonra Kemal ve arkadaşları boşlukta kalır. Nitekim bu Genç Osmanlılar'a hamilik yapan ve onları finanse eden Mustafa Fazıl Paşa'dır. M. Fazıl Paşa'nın bu tutumuna rağmen Kemal ona güvenmeye devam ederken Ziya Paşa, M. Fazıl Paşa'nın onları sattığını düşündüğünden bir müddet sonra Kemal ile Ziya Paşa'nın arası bu sebepten dolayı bozulur.

Henüz adam akıllı Avrupa'ya alışmayan Kemal ve arkadaşları bu kez Londra'nın yolunu tutarlar. Onlar Londra'ya geldiklerinde Ali Suavi artık Londra'ya alışmış durumdadır ve Muhbir'i çıkarmaya başlamıştır. Kısa sürede Londra'ya alışan N. Kemal ile Ziya Paşa, bir yıl sonra Avrupa'da yayımlanan en uzun soluklu gazete olan Hürriyet'i çıkarmaya başlarlar. İlk beş sayısı Kayazade Reşat Bey'in editörlüğünde çıkan gazete altıncı sayıdan itibaren Nâmık Kemal'in editörlüğünde çıkmaya başlar. 1868 Haziran'ında ilk sayısı çıkan Hürriyet, 1870 yılının Haziran ayına kadar toplamda 100 sayı çıkmıştır. Gazete önce N. Kemal ve Ziya Paşa'nın öncülüğünde Londra'da daha sonra da Ziya Paşa'nın çabasıyla Cenevre'de yayın hayatına devam etmiştir. "Hürriyet, Yeni Osmanlılar'ın Avrupa'da yayınladıkları Muhbir, İnkılap ve İttihad gibi diğer gazetelere kıyasla hem çok daha uzun ömürlü olmuş hem de çok daha geniş kitlelere ulaşarak Osmanlı kamuoyunu belirlemede ciddi rol oynamıştır" (Topal, 2018: 21).

Nâmık Kemal Londra'da sadece gazetecilikle uğraşmaz, aynı zamanda İngiltere'nin siyasi yapısını da irdeler. İngiltere'deki yönetim modeli ile Osmanlı'yı mukayese eder. İngiltere'de yönetimin çeşitli sınıfsal farklılıklar ve kesin bir hiyerarşi üzerine oluşturulduğunu görünce bu yönetim modelinin Osmanlı için uygun olmadığını düşünür. Bu açıdan Fransa anayasasının bazı değişimlerle Osmanlı'ya uygulanabileceğini düşünür. "Londra'daki ahbabı A. Fanton'un "şu halde sen Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul mü ediyorsun?" sorusunu şöyle yanıtlar: "Evet kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan meşrutî hükümet şeklini savunuyorum. Şura-ı Devlet'le, Şura-ı Ümmetle ve Ayan Meclisi ile..." (akt. Özkul, 2019:1).

¹ Mithat Cemal Kuntay *Nâmık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)* adlı kitabında Paris'e kaçan bu dokuz genç aydını bütün yönleriyle irdeler. S. 314-443, İstanbul: Alfa Yayınları.

Bu dönemde ayrıca Hobbes, Locke, Rousseau, Montesquieu gibi düşünürleri detaylı bir şekilde okur ve inceler. Bu okumalar ona hukuk, içtimai hayat ve iktisat alanında önemli katkılar sağlar.

Kemal, bu dönemde daha çok gazeteciliğe ve hukuk alanına yöneldiğinden edebiyata dair çok önemli işler çıkaramamıştır. Nitekim burada kaleme aldığı ve önemli ölçüde dönemin sadrazamları olan Ali Paşa ve Fuat Paşa'yı eleştiren sosyal ve politik konulu şiirler dışında doğrudan edebiyata dönük çalışmaları yoktur. Özellikle bu sadrazamlar tarafından ikna edilip İstanbul'a dönen Mustafa Fazıl Paşa'dan sonra Avrupa'da zor durumda kalan bu genç Osmanlılar, öfkelerini gazetelerindeki yazı ve şiirlere yansıtmaya başlarlar. "Kemal bütün mahrumiyetlerden, bütün meyusiyetlerden mütevellit kinleri, garazlarıyla Ali ve Fuat Paşaları istihdaf ediyor, onları bir türlü affedemiyordu:

"Acımaz mı bakıp ahvâl-i perişânımıza
Dil û cânıyla seven devletini, milletini?
Nice zâr olmayalım saltanatın hâline kim,
Nice demdir çekiyor sadr û Fuat illetini?"

Âlî! Bu devleti sana muhtaç gösterip
İkbâl mesnedinde bekâdan ümidi kes!..
Bilmem nedir lüzumu vücûd-ı habîsinin?

Dünyayı boynuzun mu tutar hay öküz teresi?!" (akt. Ertaylan: 2011: 196).

N. Kemal, bu sert tutumuna rağmen İstanbul'da bulunan ve Kemal'e çeşitli telkinlerde bulunan M. Fazıl Paşa'nın etkisiyle Hürriyet gazetesinin 63. Sayısından (6 Eylül 1869) itibaren bu gazeteden ayrılır. Ziya Paşa ile de araları açılır. Ziya Paşa Londra hükümetinin çeşitli baskıları sebebiyle Cenevre'ye geçerek gazeteyi burada çıkarmaya devam ederken Kemal bu süreçte kendini Hâfız Osman'ın hattı olan Kur'ân-ı Kerîm'in baskı işini tamamlamaya adar. Bu arada Fuat Paşa'nın ölümü, Ali Paşa'nın da bu Genç Osmanlılar'a bir miktar yumuşamış olması, kısa bir süre sonra da ölmesi Avrupa'da olan genç aydınların vatana dönmelerinin yolunu açar. 18 Temmuz 1870'de Zaptiye Nâzırı Hüsnü Paşa'nın Kemal'e yazdığı iki mektubun ve M. Fazıl Paşa'nın da baskısıyla N. Kemal önce Ekim 1870'te Viyana'ya gelir, daha sonra 24 Kasım 1870'te İstanbul'a ulaşır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere N. Kemal'in Paris ve Londra'da edebiyat sahasında ne tür çalışmalar yaptığını dair çok fazla malumat olmamasına rağmen Yusuf Mardin, *Namık Kemal'in Londra Yılları* adlı kitabında yazarın Victor Hugo'nun, Charles Dickens'in, baba-oğul Dumas'ların eserlerini okuduğunu, (Teodor Kasap aracılığıyla Alexander Dumas Pere ile tanışma imkânı bulur.)² Shakespeare'in oyunlarına gittiğini (gazetede tiyatrodaki konu-mekân-zaman birliği üstüne yazılar yazar) belirtmektedir. (Mardin, 1974: 175-181). Aynı eserde hocası Fanton'un tavsiyesiyle İngiltere'yi daha iyi tanıyabilmek için İngiliz edebiyatının önemli eserlerini okuduğu da belirtilmektedir. Ayrıca N. Kemal'in bu süreçte çok fazla hususi mektup kaleme aldığını, bu mektuplardan bazılarında edebiyata dair fikirlerini paylaştığını belirtmeliyiz. Fevziye Abdullah Tansel, *Kemal'in Mektupları* adını taşıyan eserinde 1867-1870 tarihleri arasında yazılmış 66 mektup bu dönemin ürünleridir. Kemal'in ayrıca tarih yazımıyla ilgili Avrupa'da ün yapmış Fransız tarihçilerini takip ettiği de görülmektedir. Bunlar Agustin Thierry (1795-1855), François Mignet (1796-1884), Adolphe Thiers (1797-1877), Jules Michelet (1798-1874), Henri Martin (1810-1883)

² Bu konuda Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı kitabında çok detaylı bilgiler verir. N. Kemal'in, Teodor Kasap vasıtasıyla Alexander Dumas Pere ile tanıştığını, bu iki yazarın birlikte yemek yediğini ve iyi iki arkadaş olduklarını ifade eder. s. 476.

ve Guizot (1787-1874)'tur. Bunlardan özellikle Guizot'tan etkilenen Kemal daha sonra yazacağı *Osmanlı Tarihi Mukaddimesi* ve *Osmanlı Tarihi* için bir takım hazırlıklar yapar. (bkz. Mardin, 1974: 165).

Sonuç olarak Avrupa Kemal'i birçok yönden etkilemiş ancak bu tesirin edebi manada etkisi yazarın Avrupa'dan dönüşünde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu açıdan Kemal, Avrupa'da gördüğü siyasi ve edebi ortamı müşahade etmiş, daha sonra yazacağı eserleri kafasında yavaş yavaş şekillendirmiştir. Nitekim yazdığı eserlerin çoğunda bu etkiyi görmek mümkündür.

1.2. İkinci Sürgün/Zorunlu Görevlendirme: Gelibolu Mutasarrıflığı

N. Kemal Avrupa dönüşünde kısa bir süre sessiz kalsa da bu sessizlik çok uzun sürmez. Bir müddet ailesinin de ısrarıyla memuriyet yapması telkin edilse de Kemal'in Avrupa'da öğrendiklerini tekrar yazı yoluyla aktarma isteği devam etmektedir. İstikbal adlı bir gazete çıkarmak için dönemin yönetiminden izin ister; ancak bu izin olumlu sonuçlanmaz (Safi, 2006: 42). Bu dönemde yazar Diyojen adlı dergide kimi fıkralar yayımlamak dışında çok aktif değildir. Bu durumun oluşmasında Genç Osmanlılar hareketinin dağılmış olmasının da etkisi vardır. İstanbul'da eski hareketli ortam yoktur. Bu ortamın oluşmasında Sultan Abdülaziz'in otoriter tutumu da etkilidir. Fakat Sadrazam Ali Paşa'nın ölümü Kemal'in bir mizah dergisi olan *İbret Gazetesini* çıkarmasına imkân tanır. *İbret* ile birlikte N. Kemal'in de hem yaşamı hem de edebi macerası tekrar değişmeye başlar. 15 liraya Aleksan Sarrafyan'dan kiralanan *İbret*, daha önce "kötü adetleri istihza edip mazarratını güldürücü bahislerle ahaliye göstermek..." (Güz&Bayhan, 2016: 8) amacıyla çıkarılan bir mizah dergisi iken N. Kemal ile birlikte o dönemdeki en güçlü muhalif gazete hüviyetine bürünür. N. Kemal, Avrupa'da öğrendiği birçok şeyi bu gazetede uygulamaya başlar. Öncelikle *İbret* dönemindeki diğer gazetelerden hem mizanpaj hem de diğer teknik unsurlar bakımından daha nitelikli bir hal alır. Haftada beş gün yayımlanan gazetede N. Kemal'in makaleleri çok ses getirmeye başlar. Ayrıca gazete siyaset dışında, "sosyal eğitim, aile, tembellik, memleketin geri kalmışlığı ve sebepleri, iç çekişmelerimiz ve dayanışma yoksunluğu, çevre kirliliği ve sosyal bilinçlenme, demokrasi eksikliği" (Doğramacıoğlu, 2011: 1001-1008) gibi sosyal meselelerin ön plana çıktığı, toplumumuzda asırlardır devam eden temel bazı sorunlar irdelenir. Ancak gazetede Hidiv İsmâil Paşa'yı eleştiren kimi yazıların yarattığı etki ve dönemin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa'ya dönük kimi eleştiriler sonucunda, gazete henüz 19. sayısında kapatılır. Gazetenin yazarları Kayazade Reşat Bey, Nuri Bey, Ebüzziya Tevfik Bey, Ağâh Efendi taşrada çeşitli memurluklara gönderilerek cezalandırılırken Namık Kemal ise yakını Mehmet Bey'in sadrazama ricası ile cezalandırılmaktan kurtulur; ancak bu durum uzun sürmez. Mahmut Nedim Paşa'nın azliyle sadrazam olan Mithat Paşa tarafından Gelibolu'ya mutasarrıf olarak görevlendirilir³. Böylece Kemal'in ikinci sürgünü başlar. Gelibolu'ya yakın arkadaşı Ebüzziya Tevfik ile birlikte 26 Eylül 1872'de geçen Kemal, burada öncelikle idari işler ve problemlere yönelir. Gelibolu'daki eğitim sorununa el atar. İki Türk bir de Rum okulunun olduğu yarımada daha fazla okulun açılması için girişimlerde bulunur. Ayrıca Edirne'den gelen tren yolunun Gelibolu'dan geçmesi gerektiğine dair raporlar yazar (bkz. Çakır, 2004: 303-304).

Gelibolu'da üç ay civarında kalan Kemal'in idari işleri dışında edebi faaliyetlerine de yoğunluk verdiğini görmekteyiz. Yazarın en bilinen oyunlarından olan ve uğruna sürgüne gönderildiği *Vatan Yahut Silistre* adlı piyesini yazmaya Gelibolu'da başlar, İstanbul'a döndüğünde de tamamlar. Ayrıca tarih alanındaki üçüncü çalışması *Evrak-ı Perişan*'ın ilk üç kitabını Gelibolu'da iken yayımlar (bkz. Göçgün, 1997: 11).

³ Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında* adlı eserinde; Muhibir'in Hidiv İsmail Paşa'nın rüşvetle ikna ettiği Sultan Aziz'in Kuşçubaşısı Hurşit Bey'in girişimleriyle kapatıldığını belirtir. N. Kemal'in ise Mithat Paşa tarafından değil, bizzat Mahmut Nedim Paşa tarafından Gelibolu'ya mutasarrıf olarak gönderildiğini ifade eder. Hatta N. Kemal, Gelibolu'ya mutasarrıf olarak atandığı haberini alınca ilk iş olarak Mahmut Nedim Paşa'nın konağına gider ve bunun hesabını sormak ister. Paşa, Kemal'e; "Kemal Bey biliyor musunuz sizi niçin Gelibolu'ya mutasarrıf yaptım? Gelibolu, Osmanlıların Rumeli fethine başlangıç olmuştu, aynı Gelibolu, sizin de memuriyet feyzinize mebbe (başlangıç) olacak onun için" şeklinde cevap verir ve onu ikna etmeyi başarır. (s. 582-585).

Gelibolu'da iken boş durmayan N. Kemal'in bir diğer üretken olduğu alan gazeteciliktir. Buradayken iki gazete ve bir dergiye günlük yazılar yazmaya devam eden Kemal, kendisiyle birlikte Gelibolu'ya gelen Ebüzziya'nın çıkardığı Hadika gazetesine ilk sayısından itibaren makaleler yazar. "N. Kemâl'in Hadika'da Gelibolu'dan İstanbul'a döndüğü güne kadar yirmi iki adet Nun (N.) Kef (K.) imzalı yazısı yayımlanır" (Çakır, 2004: 307). Gazetedeki ilk yazısı "Bir Lâzime-i Siyaset" adlı makalesidir. Kemal'in gazetede yazıları; eğitim, hürriyet, vergi meselesi, matbaacılık, ümmetin sorunları, siyaset, İstanbul'un güncel sorunlarını içeren yazılardan oluşmaktadır. Yazarın bir diğer yazı gönderdiği gazete, çıkarılmasına yeniden izin verilen İbret gazetesidir. İbret'te de başmuharrir olarak yazılar yazan Kemal, bu gazetede yazılarında Gelibolu'da iken uğraştığı demiryolu meselesini (Rumeli Demiryolunun Akdeniz'le Olan Münâsebâtına Dâir Bazı Mütâlaat), devlet yönetimindeki sorunları (Bazı Mülâhazât-ı Devlet ve Millet) , toplumun gelişmesi ve ilerlemesi (Terraki), toplumsal meseleler (Efkâr-ı Umûmiye) gibi konularla ilgili yazılar kaleme alır. İbret gazetesinde ise B. M. rumuzunu kullandığı görülmektedir (bkz. Safi, 2006: 43). N. Kemal, bu gazeteler dışında Diyojen'e de imzasız yazılar gönderir. Okurları yazarın üslubuna aşina olduklarından Diyojen'deki yazıların ona ait olduğunu bilmektedir.

N. Kemal'in Gelibolu'daki idari ve edebi çalışmaları genel hatlarıyla bunlardır. Çakır, sanatçının Gelibolu methiyelerini de bu dönemde kaleme aldığını, Kemal'i bu methiyeyi yazmaya iten en önemli sebebin de Gelibolu'da ikamet ettiği eski bir Mevlevi tekkesi olan denize nazır konak olduğunu belirtir (Çakır, 2004: 308-309). N. Kemal, Gelibolu'ya 26 Eylül 1872'de gelir üç aylık mutasarrıflıktan sonra azledilir ve 25 Aralık 1872'de tekrar İstanbul'a döner.

1.3. Üçüncü Sürgün: Magosa Kalebentliği

N. Kemal, Gelibolu'dan döndükten sonra İbret gazetesinde hükümete yönelik çok sert yazılar yazmaya devam eder. Politik yazılarının yanı sıra bu gazetede yayımladığı "Tiyatro" adlı yazısında üzerinde uzun süredir çalıştığı *Vatan Yahut Silistre* adlı oyununu bitirdiğini ve bu oyununu birkaç gün içinde sahneye koyacağını belirtir. 1 Nisan 1873'te Gedikpaşa sahnesinde sergilenen oyun büyük bir yankı uyandırır. Oyundaki vatan ve millet sevgisini dile getiren replikler seyirciyi çok derinden etkiler. Oyunun sonunda, oyunda geçen bir replik olan "yaşasın vatan" sloganı izleyiciler tarafından oyunun sonundan tekrarlanır. Bu slogana ilaveten "yaşasın vatan, yaşasın Kemal", "Kemal Bey çok yaşa" nidalarıyla oyundan çıkan seyirciler sokaklarda da slogan atmaya devam eder (bkz. Özon, 1997: 5-7). Bununla da yetinmeyen seyircilerin hürriyet yanlısı veliaht Murat Efendi hakkında slogan atmaları hükümet yetkililerini rahatsız eder. Ertesi gece tekrar oynanan piyes daha çok ses getirir. Hem piyesin etkisi hem de İbret'te çıkan sert yazılar sebebiyle Namık Kemal Namık Kemal, Hacı Nuri, Ahmet Mithat Efendi, Bereketzade İsmail Hakkı, Ebüzziya Tevfik'e tekrar sürgün yolu görünür. Bu grup önce tutuklanıp Hapishane-i Umumi'de birkaç gün geçirir. Daha sonra Abdülaziz'in 10 Nisan 1873 tarihli fermanıyla Namık Kemal Kıbrıs'ta Magosa'ya, diğerleri ise Rodos ve Akka'ya sürgüne gönderilir (Dizdaroğlu, 1954: 10). Böylece N. Kemal tekrar bir sürgün için yola çıkar; ancak sanatçı bu oyunuyla sürgüne gönderilse de geriye Türk edebiyatında nesiller boyu okunan ve beğenilen bir eser bırakır. "Yeni Türk edebiyatında Vatan Yahut Silistre kadar Türk okuyucusuna derin ve sürekli olarak tesir eden pek az eser vardır" (Kaplan, 2005: 173). Bununla beraber Namık Kemal, "kendisini bir gecede şöhretin zirvesine çıkaran Vatan Yahut Silistre zaferini takip eden bu sürgün hayatı ile bir kahraman çehresi kazanmaya başlar" (Akün, 2006: 368) ve bu şöhret ve oyunun bu kadar ilgi görmesi de onun sürgünde siyasi meselelerden ziyade edebiyata daha fazla odaklanmasını da motive eder.

Acehan, N. Kemal'in Magosa'ya sürgüne gönderilmesini birkaç sebep etrafında ele alır. Yazarın İbret'teki yazıları, Şehzade Murat Efendi ile dostane ilişkisi, Vatan Yahut Silistre'nin halkta yarattığı etki, Ahali-i Metbua sözünün etkisi, Kemal'e atılan iftiralar, Kemal'in de mensubu olduğu Yeni Osmanlıların tekrar canlanacağı gibi telaş ve endişeler Namık Kemal ve arkadaşlarına tekrar sürgün yolunu gösterir (bkz. Acehan, 2011: 305-307). N. Kemal'in sadece Vatan Yahut

Silistre oyunu sebebiyle sürgüne gönderildiğine dair yaygın bir kanı vardır. Bu bilgi birçok bakımdan eksiktir. Nitekim oyun, sanatçı sürgüne gittikten sonra da bir müddet sergilenmeye devam eder.

Sanatçının doğrudan gönderildiği sürgünler içerisinde en uzun süre Magosa'da kaldığını görmekteyiz. 10 Nisan 1873'te sürgüne gönderilen Kemal, 30 Mayıs 1876'da çıkan genel aftan yararlanır. Sultan Abdülaz'ın tahttan indirilmesi ve onun yerine geçen Sultan V. Murat'ın tahta geçmesiyle çıkan aftan faydalanan Kemal, Sultan Murat'ın tahta geçişinin üçüncü gününde İstanbul'a döner. Üç yıl Magosa'da menfi olan Kemal'in edebi açıdan da en üretken olduğu sürgün dönemi Magosa'da geçirdiği yıllardır. Magosa'daki ilk aylarında yazı yazması bile mutasarrıfın iznine bağlı olan Kemal, bütün zorluklara rağmen burada birçok yazı, eser kaleme almıştır.

Kemal'in Magosa günlerine dair en detaylı bilgiler mektuplarında yer almaktadır. Magosa'dan gönderdiği ilk mektubunda buraya geliş süreci, kaldığı yerler, adanın iklimi ve coğrafyası hakkında detaylı bilgiler bulmak mümkündür (Tansel, 1967: 236-237). Magosa birçok yönden mahrumiyet mekânıdır. Kemal'in burada kitap, gazeteye ulaşması oldukça zordur. İstanbul'daki dostlarından gelen kitap ve mektuplarla teselli bulur. Diğer taraftan Magosa'nın havası da oldukça kötüdür. Sanatçının burada hem fiziksel hem de ruhsal açıdan çok yıpratıcı günler geçirdiği mektuplarına yansır. "Çünkü havasından dört tarafa eslâha-i cedîde sadâsı kadar mütenevvi' ile-i mühlike dağılıyor ve hattâ içlerinden en hafifi olan ısıtma bile insanı, şişhâne kurşunu kadar sür'atle öldürüyor" (Tansel, 1967: 238). Namık Kemal'in Magosa'ya sürgünü, onu bir bakıma ölüme yollamaktır. Sanatçının oğlu Ali Ekrem babasının Magosa sürgününde türlü hastalıklar çektiğini, uzun süre sıtmadan kurtulamadığını, üç sene gibi uzun bir sürede yarı aç yarı tok yaşadığını, bütün bu mahrumiyet, yokluk ve hastalıklara rağmen inancından, düşüncelerinden ve mücadelesinden vazgeçmediğini belirtir (Bolayır, 1992: 77). Kimi kaynaklarda ise N. Kemal'in Magosa'daki sürgün hayatının sanıldığı ölçüde zorlu ve sıkıntılı geçmediğini, sanatçının burada kalebentlik yaptığı, ayrıca Kıbrıs Mutasarrıfı Veys Paşa'nın ona sürgünlüğü unutturacak şekilde imkânlar tanıdığı belirtilir (bkz. Dizdaroğlu, 1954: 10-11). Ancak Namık Kemal, mektuplarında burada çok sancılı bir süreç yaşadığını, büyük yokluklar, hastalıklar ve zorluklar yaşadığını ifade eder. Fakat Namık Kemal mizacı gereği acılardan mutluluk, zorluklardan başarı çıkarmayı başarır. Nitekim Magosa'dan Recaizade Mahmut Ekrem'e yazdığı bir mektubunda şunları ifade eder: "Beni dünyada hiçbir keder ağlatamaz. Bilakis güldürür; hatta ciğerime bir ok saplarlar yine gülerim. Gülemediğim hâlde hiç olmaz ise, yaralı aslan gibi sırtırım" (akt. Göçgün, 2014: 157). Yine sanatçının Magosa'dan genç sanatçılarla mektuplaştığını Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemsettin Sami gibi sanatçılara yol gösterdiğini görmekteyiz.

Dolayısıyla Magosa'nın bütün olumsuz şartlarına rağmen Namık Kemal'in burada şiir, tiyatro, mektup, tarih gibi tür ve alanlarda birçok eser verdiğini görmekteyiz. *Akif Bey, Nevruz Bey, Zavallı Çocuk, Gülnihal, Karabela, Kaniye, İntibah, Silistre Muhasarası, Rüya, Tarih-i Ata, İrfan Paşa'ya Mektup, Mes Prisons Muâhezesi, Osmanlı Tarihi* (daha sonra tamamlanır), *Bahar-ı Daniş* (çeviri) adlı eserleri ve yüzlerce mektubu Magosa'da kaleme alan sanatçının burada yaşadığı yalnızlık edebi üretim açısından büyük bir olanağa dönüşmüş, birçoğu Türk edebiyatında ses getiren, ilk olma özelliği taşıyan eserlerin ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Bu açıdan Magosa Namık Kemal'in en verimli sürgün mekânı olarak ön plana çıkmaktadır. Verdiği eserler dışında dostlarıyla düzenli mektuplaşan yazar, İstanbul'daki politik ve edebi meseleleri de düzenli bir şekilde takip etmeye çalışmıştır.

1.4. Dördüncü Sürgün: Midilli Dönemi

V. Murat'ın tahta geçmesi ve ilan ettiği genel aftan faydalanan Namık Kemal İstanbul macerası tekrar başlar; ancak bu macera da çok uzun sürmez. 7 Haziran 1876'da İstanbul'a gelen Namık Kemal kısa bir süre sonra Şûra-yı Devlet'e seçilir. Ancak V. Murat'ın akıl sağlığının yerinde olmaması gerekçesi ile 31 Ağustos 1876'da tahttan indirilmesiyle onun yerine Kanun-i Esasi'yi ilan edeceği vaadiyle II. Abdülhamit tahta geçer. Namık Kemal ve Ziya Paşa, Midhat Paşa'nın

önerisiyle Kanun-i Esasi komisyonuna alınır. Fakat kısa süre içerisinde çeşitli sebeplerle Kanun-i Esasi'nin rafa kaldırılmasıyla Namık Kemal'in yönetime olan olumlu bakışı değişir. Öncelikle sadrazam Midhat Paşa'nın sürgüne gönderilir, ardından Ziya Paşa Suriye Valiliğine gönderilir. Hükümet için tehlike arz ettiği düşünülen Namık Kemal de hafiye jurnallerinin kendisine isnat ettiği çeşitli suçlar sebebiyle önce tutuklanır. N. Kemal'in İstanbul'daki varlığı bile mevcut yönetimi rahatsız ettiğinden beş aylık bir tutuklanmadan sonra 10 Temmuz'da padişahın iradesiyle Akdeniz adalarından birinde oturması şartı ile tahliyesine karar verilir. Kendi isteği üzerine Girit yerine Midilli adasında ikamete memur edilen Namık Kemal 19 Temmuz 1877'de İstanbul'dan Midilli'ye hareket eder (Akün, 2006: 370). Midilli'ye yerleşen Namık Kemal'e II. Abdülhamit tarafından 5000 kuruş maaş bağlanır ve sanatçı adadaki ikinci yılında adanın mutasarrıfı yapılır. Toplamda adada yedi yıl üç ay kalan Namık Kemal, bu sürenin ilk iki yılında zorunlu ikamete tabi tutulurken sonraki yıllarda mutasarrıf olarak görev alır. Adada iken uzunca bir adanın meskûnları Rumlar ile yaşadığı problemler sebebiyle bir süre Rodos mutasarrıfı Ağâh Bey ile yerleri değiştirilmiştir (Dizdaroğlu, 1954: 12).

Sanatçının edebi açıdan Magosa'dan sonra en verimli yılları Midilli'de geçmiştir. Midilli'deyken başlayan Türk-Rus Harbi ve sonuçları şairde derin ıstıraplara sebep olduğundan daha sonra Türk edebiyatında büyük etkiler bırakacak olan "Vâveylâ", "Murabba", "Bir Muhacir Kızının İstimdadı" ve "Vatan Mersiyesi" sanatçının bu süreçte kaleme aldığı şiirlerdir. Bu dönemde ayrıca Osmanlı Tarihi'ni yazmaya devam eden sanatçı meşhur tarihi oyunlarından biri olan on beş perdelik oyunu Celaleddin Harzemşah'ı Magosa'da başlayıp Midilli'de tamamlar. Yine bu dönemde *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risale* adlı eserini kaleme alan sanatçı, bu eserinde edebiyat eğitimi hakkındaki görüşlerine yer verir. Ayrıca Acehan'ın belirttiği üzere Namık Kemal'im Midilli mutasarrıfı iken resmi evrak ve haberleşmeleri Mecmua-i Siyaset adlı bir kitap halinde basmaya çalıştığını mektuplarından öğrenmekteyiz. Ancak eserin daha Midilli Risalesi olarak kaydedildiği belirtilmektedir" (akt. Acehan, 2011: 322-323). Yine bu dönemde Renan'ın İslam'a dair olumsuz bakışına karşın Renan Müdafaaanâmesi'ni kaleme alır. Ayrıca sanatçı, çok ses getiren tarihi romanlarından biri olan Cezmi'yi Midilli sürgününde yayımlar. Ancak eser saray tarafından yasaklı eserler listesine eklenir.

Namık Kemal'in Midilli'de kaldığı yıllar edebi açıdan her ne kadar Magosa'daki dönemi kadar verimli olmasa da burada da Türk edebiyatına etki edecek şiir, tiyatro, mektuplar kaleme aldığını, ayrıca Magosa'da yayımladığı kimi eserlerini de Midilli döneminde genişleterek yeniden bastığını (Evrak-ı Perişan) görmekteyiz.

1.5. Midilli'den Rodos'a Sürgün Mutasarrıf

Namık Kemal Midilli mutasarrıfı iken özellikle adadaki Rumların baskısı ve şikâyetiyle 1884 yılının ekim ayında Rodos mutasarrıfı Ağâh Efendi ile yer değiştirerek Rodos mutasarrıflığına getirilir. Rodos'taki sürecinde yeni camiler, yollar, okullar yaptırın ve ada halkının memnuniyetini kazanan Namık Kemal'in adanın güzelleşmesi için büyük bir çaba harcadığını söyleyebiliriz. Ayrıca Rodos'un serbest liman olması için çeşitli çalışmalarda bulunur (Kuntay, 2019: 1615). Namık Kemal idari görevlerini çok üst düzeyde bir sorumluluk duygusu ile yerine getirmiştir. "Nâmık Kemal adalardaki Türklerin seviyesini yükseltmeye ehemmiyet vermiş, Midilli'de yirmiye yakın ilk mektep, Rodos'ta bir idadi açtırmış, adalarda Türk nüfusunun artmasını ve millî kültürün korunmasını temini yolunda çok şuurlu bir siyaset gütmüştür. Kaleme aldığı resmî yazılar adaların meseleleri üzerinde çok dikkatli birer ıslahat programı mahiyetindedir" (Akün, 2006: 370).

Rodos'ta da edebi çalışmalarına ihmal etmeyen Kemal, Midilli'de yazmaya başladığı Celal Mukaddimesi'ni Rodos'ta iken basar. Ayrıca çok önem verdiği *İslam Tarihi* adlı çalışmasına da Rodos'tayken başlar. Yine daha önce başladığı *Osmanlı Tarihi*'ni de yazmaya devam eder. Yine Midilli'de bozulan sağlığı, ilerleyen zatürre rahatsızlığı Rodos'un güzel havası sayesinde düzelmeye başlar. Ancak bütün bu çalışma ve üretime rağmen "yabancı konsoloslardan birinin

evine yapılan bir tecavüz hadisesi” (Akün, 2006: 370) bu defa Namık Kemal’in Rodos’tan ayrılıp Sakız’a gönderilmesine neden olur.

1.6. Sakız Adası Mutasarrıflığı

6 Aralık 1887 günü Sakız Adası mutasarrıflığı için adaya gelen Namık Kemal için bu görev, onun son sürgünü ve memurluğu olur. Bu ada ve havası sanatçının sağlığını hızla bozar. Ayrıca Ömer Faruk Akün’ün belirttiği üzere sanatçının çok önem verdiği *Osmanlı Tarihi* adlı çalışmasının ilk cildinin basımı sürecinde “Maarif Nezareti memurlarından olan Mehmet Selâhi Efendinin” (Dizdaroglu, 1954: 12) saraya verdiği olumsuz raporlar sebebiyle çalışmanın bazı nüshalarının yayılması engellenir ve bu nüshalar toplattırılır. Bu olay Namık Kemal’i derinden sarsar. Sanatçının bu olay için padişaha ulaşma çabalarının yetersiz kalması, bozulan beden sağlığına ilaveten ruh sağlığının da bozulmasını tetikler (Akün, 2006: 371). Ayrıca Cüstinyani adlı tefeciye olan borcunu ödeyememesi, tefecinin mahkemeye başvurması gibi sebepler de onu iyice yıkar (Kuntay, 2019: 1665). Bütün bu olaylar neticesinde Namık Kemal 2 Aralık 1888 günü Sakız Adası’nda 47 yaşında hayata gözlerini yumar.

Böylece Namık Kemal’in sürgünlerle geçen hayatı yine bir sürgün yerinde son bulur. Bütün bir ömrünü hürriyet ve meşrutiyet davası peşinde harcayan, düşünceleri uğruna hiçbir yıldırma ve cezadan geri durmayan Namık Kemal’in bu tavrı onun yaşamöyküsünün istikametini önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu tavır; zorluk, yokluk ve sıkıntılarla geçen bir sürgün hikâyesine neden olsa da Türk toplumuna ve edebiyatına fikirleri ve karakteriyle yön veren büyük bir dava adamını miras bırakmıştır.

SONUÇ

Sürgün olma hali insanlığın zorlu ve trajik serüvenlerinden biridir. Bireyin içinde yaşadığı mekândan, toplumdan zorunlu koparılışına ve yersiz-yurtsuz oluşuna sebep olan bir durumdur. Sebepleri çeşitli olmakla beraber her dönemde karşılaşılan ve acı sonuçlar doğuran bu zorunlu yolculuk ve sonrası, çoğu zaman birey için bir problem olsa da zaman zaman bireyin kendi gelişimini ve değişimini sağlayacak ikinci bir şans olarak değerlendirilebilir. Çünkü sürgüne gönderilmiş kişi; içinde bulunduğu durumu fırsata çevirecek, bulunduğu mekânda unutulup gitmesini engelleyecek bir istek ve arzuyla doludur.

Türk edebiyatında dönemdeki cesur fikirleri, politik tutumu ve değişimden yanı tavrıyla Namık Kemal bunun en güzel örneklerinin başında gelir. Gençlik yıllarından itibaren fikirleri sebebiyle sürekli sürgüne gönderilen Namık Kemal, gittiği her yerde uğradığı haksızlıklara karşı beslediği hırs ve istekle hem Türk edebiyatına hem de Türk siyasi hayatına çalışmalarıyla yön vermiş bir şahsiyettir.

Gençlik yıllarında, yazıları sebebiyle hükümet tarafından merkezden uzaklaştırmak için Erzurum Vali Muavinliği’ne tayin edilen N. Kemal, bu zorunlu memuriyetlik yerine Paris’e kaçarak yeni bir serüvene atılmış, bu serüven Londra ile devam etmiştir. Avrupa’da kaldığı süre zarfında gazetecilik, toplumsal yaşam, hukuk, siyaset ve edebiyat alanında çeşitli gözlemlerde bulunmuş olan Namık Kemal, İstanbul’a döndüğünde Avrupa öncesi Kemal’den fikir, dünyaya bakış bağlamında çok daha gelişmiş bir haldedir. Yani bu gönüllü sürgünlük/kaçış Namık Kemal’i birçok yönden geliştirmiştir. Avrupa serüveni edebi üretim bakımından çok üretken geçmese de özellikle gazetecilik ve hukuk bağlamında Namık Kemal’in Türk gazeteciliğine yeni bir soluk ve derinlik getirdiği aşikârdır. Sonuç olarak Avrupa, Namık Kemal’i birçok yönden etkilemiş ancak bu tesirin edebi manada etkisi yazarın Avrupa’dan dönüşünde kendisini göstermeye başlamıştır.

Avrupa’dan dönüşünde siyasetten uzak durması ve yazı yazmaması koşuluyla affedilen Namık Kemal’in Diyojen ve İbret’teki yazılarıyla toplumsal ve siyasal sorunlara dönük eleştirileri

devam eder. Bu tavrı sanatçının tekrar İstanbul'dan uzaklaştırılmasına, sürgüne gönderilmesine neden olur. Gelibolu Mutasarrıflığı ile başlayan bu zorunlu sürgün süreci zaman zaman son bulsa da sanatçının İstanbul'a her dönüşünde yaptığı çalışmalar ve yazdığı eserlerle yeni sürgünlere kapı aralamış, Magosa, Midilli, Rodos, Sakız gibi adalara sürgün olarak gönderilmesiyle devam etmiştir. Nitekim sanatçının ömrünün önemli kısmını sürgünde tamamlamasına ve burada ölmesine neden olmuştur.

Namık Kemal'in bu sürgün dönemi onun beden ve ruh sağlığını olumsuz bir şekilde etkilese de sanatçının edebi açıdan en verimli olduğu dönemin bu sürgün yılları olduğunu görmekteyiz. Türk edebiyatını derinden etkileyen *Vatan yahut Silistre*, *Akif Bey*, *Nevruz Bey*, *Zavallı Çocuk*, *Gülnehal*, *Karabela*, *Kanije*, *İntibah*, *Silistre Muharasası*, *Celal Mukaddimesi*, *Osmanlı Tarihi* ve *İslam Tarihi* adlı eserleri sanatçının sürgün döneminin ürünleridir.

Sonuç itibariyle ömrünü önemli kısmını sürgünlerde geçirmiş bir sanatçı ve dava adamı olan Namık Kemal, sürgünü trajik bir hale dönüştürmekten ziyade bu durumu fırsata dönüştürmeyi başarmış, varoluş mücadelesi vermiş, içinde bulunduğu şartların üstesinden gelebilmiş, sürgünde kaleme aldığı eserleriyle Türk edebiyatına önemli katkılar sunmuş ve yön vermiştir. Onun düşünceleri ve doğruları için verdiği mücadele, her türlü durumu göze alabilme cesareti özyaşamöyküsünü önemli ölçüde zorlaştırmış olsa da bu sarsılmaz karakterin Türk toplumu ve Türk yazınının simge isimlerinden biri olmasına da imkân tanımıştır.

KAYNAKÇA

- Acehan, A. (2011). *Sürgün Kalemler (1839-2000)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Akün, Ömer Faruk (2006). "Namık Kemal", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt:32, s. 361-378, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Altzinger, Fatma (2014). "Sürgün ve Sürgünde Travmatik Olan", *Sürgün ve Psikanaliz*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Andaç, Feridun (1996). *Sürgün Edebiyatı, Edebiyatın Sürgünleri*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bolayır, Ali Ekrem (1992). *Namık Kemal*, İstanbul: Milli Eğitim Kitabevi.
- Cioran, E. M. (2020). *Var Olma Eğilimi* (Çev. Kenan Sarıalioğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, Ö. (2004). "Namık Kemal'in Gelibolu Günleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, Sayı: 2, Mart 2004. s. 301-314.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin (2011). "Namık Kemal'in İbret Gazetesinde Sıraladığı Sosyal Tenkitler ve Çözüm Önerileri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011*, p. 999-1010.
- Durmuş, T. I. (2012). *Osmanlı'nın Sürgün Şairleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (2011). *Türk Edebiyat Tarihi I-IV*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.
- Göçgün, Önder (1997). *Namık Kemâl*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güz, Nurettin ve Bayhan, Gamze (2016). "İlk muhalif gazete olarak İbret", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, Cilt 1, Sayı 1, 1-15.

- Kaplan, Mehmet (2005). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 (Tip Tahlilleri)*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Kuntay, M. C. (2019). *Namık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mardin, Yusuf Sıtkı (1974). *Namık Kemal'in Londra Yılları*, İstanbul: Milliyet Kitap.
- Özon, Mustafa Nihat (1997). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Safi, İhsan (2006). "Namık Kemal Hakkında Saray'a Verilmiş Üç Jurnal", Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, 2006/2, s.42.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1967). *Namık Kemal'in Hususi Mektupları (Cilt-1)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Topal, Alp Eren (2018). *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi-I*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). "Sürgün Maddesi", C. 10, İstanbul: Ötüken Yayınları.